

اعتبارِ حجتی

احادیث  
دینیوک

فروشگاه تخصصی کتب دینی

زیرِ ساخت ہے، فریفتہ، پایا ہے

سید علی رضا حسین میرا شہ



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ  
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي  
أَنْزَلَ هَذِهِ السُّورَةَ  
وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمَعْنَى

# اعتبار حجتی احادیث دینوی

فروشگاه تخصصی کتب دینی  
زیر ساخت ما، فرایند ما، پایاها



سید علیرضا حسینی شیرازی

اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

فهرست مطالب  
۱- اعتبار حجتی احادیث  
۲- احادیث دینوی  
۳- احادیث تاریخی  
۴- احادیث علمی  
۵- احادیث اخلاقی  
۶- احادیث سیاسی  
۷- احادیث اقتصادی  
۸- احادیث اجتماعی  
۹- احادیث فرهنگی  
۱۰- احادیث علمی-تکنولوژی



سرشناسه: حسینی شیرازی، سید علی رضا، ۱۳۳۹-  
عنوان و نام پدیدآور: اعتبارسنجی احادیث شیعه (زیرساخت‌ها، فرایندها، پیامدها) / سید  
علی رضا حسینی.  
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)،  
پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی؛ مؤسسه رهجویان راه امام هادی (ع)، ۱۳۹۷.  
مشخصات ظاهری: ۷۰۴ ص.

فروست: «سنت»؛ ۲۱۵۸. الهیات (علوم قرآن و حدیث)؛ ۶۴.  
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۰۵۶۳-۸

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: S. Alireza Hosseini. Validating the Shi'ite Hadith: Frameworks, Processes and Consequences.  
یادداشت: کتابنامه.

یادداشت: نمایه.

موضوع: حدیث — علم الرجال — روش‌شناسی

موضوع: Hadith — Ilm al-Rijal — Methodology

موضوع: علل‌الحدیث، Elal al-hadith

موضوع: احادیث شیعه، Hadith (Shiites) — Texts

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده  
تحقیق و توسعه علوم انسانی.

The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the  
Humanities (SAMT), Institute for Research and Development in the Humanities.

شناسه افزوده: مؤسسه رهجویان راه امام هادی (ع)

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ ۶ الف ۴۸۵ ح / ۱۱۴ BP

رده‌بندی دیوبندی: ۲۹۷/۲۶۴

شماره کتابشناسی ملی: ۵۱۵۷۲۲۵



اعتبارسنجی احادیث شیعه (زیرساخت‌ها، فرایندها، پیامدها) پب

سید علی رضا حسینی شیرازی

ویراستار علمی: طاهر عزیز و کیلی

ویراستار فنی: مریم ربانی

صفحه‌آرا: سید علینقی خسروی

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم

انسانی و مؤسسه رهجویان راه امام هادی (ع)

چاپ دوم: بهار ۱۳۹۸

تعداد: ۲۰۰۰

صحافی: معین

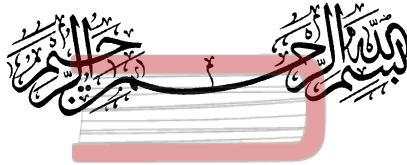
۸۵۰,۰۰۰ ریال

قیمت شومیز:

در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشران، نشر یا پخش یا  
عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)، رویه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶،  
مراکز پخش: تلفن: ۰۲-۴۴۲۴۶۲۵۰ @sazman\_samy info@samt.ac.ir www.samt.ac.ir  
تهران، خیابان سمیه، نیش رامسر، پلاک ۶۰، واحد ۶، تلفن: ۰۲۱-۸۸۸۶۳۹۱۲-۱۵



والصلاة والسلام على خير خلقه محمد صلى الله عليه وآله  
وعلى اهل بيته الطيبين الطاهرين المعصومين المكرمين  
ولعنة الله على اعدائهم اجمعين من الآن الى قيام يوم الدين





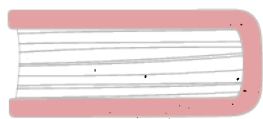
پیشکش به او کہ خواهد آمد



و غبار از چهره راستین دین،

فروشگاه تخصصی کتاب دین  
بر خواهد گرفت ...

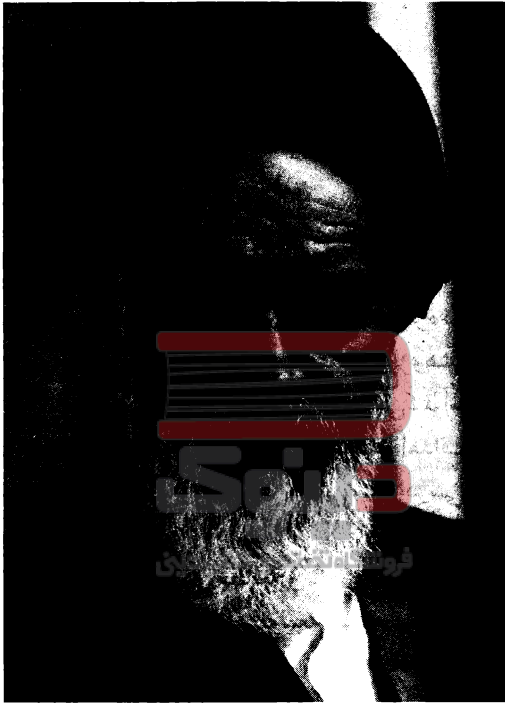




دینوک

فروشگاه تخصصی کتب دینی





این علمای شیعه بودند که گردانمه (علیه السلام) جمع می شدند و احکام را از ایشان اخذ می کردند و در اصولی که چهار صد کتاب بوده است، نوشته اند. و آن اصول، بعد در اصول دیگری که این کتب اربعه ما و سایر کتب است، تدوین شده است. و اینها همه باز حجت علما و فقهای شیعه درست شده است.

## سخن سمت

نیاز گسترده دانشگاه‌ها به متون درسی، به ویژه در رشته‌های علوم انسانی، و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخ‌گویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود و افزون بر ارتقاء کیفی و کمی منابع درسی، از دوباره‌کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی و مؤسسه علمی فرهنگی امام هادی علیه السلام، کتاب اعتبارسنجی احادیث شیعه (زیرساخت‌ها، فرایندها، پیامدها) را به عنوان کار مشترک به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند.

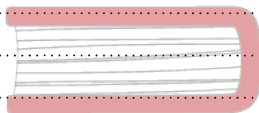
کتاب حاضر برای دانشجویان رشته علوم قرآن و حدیث و دانش‌پژوهان حوزوی به عنوان یک اثر مبنایی تدوین شده است. از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، ما را در جهت ارتقاء کیفی کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

## فهرست تفصیلی

۲۹	.....	سخن آغازین
۳۵	.....	آشنایی با مؤلف
۳۹	.....	دیباچه

### بخش یکم: حدیث و چالش‌های فراروی در دوران معاصر

۴۷	.....	۱. حدیث، ابزار انتقال آموزه‌ها
۴۸	.....	۲. تعریف دانش رجال
۴۹	.....	۳. انگاره‌های گوناگون در دانش رجال
۴۹	.....	۳-۱ توثیق تمامی روایان
۴۹	.....	۳-۲ تضعیف تمامی روایان
۴۹	.....	۳-۳ توثیق برخی روایان و تضعیف گروهی دیگر
۵۰	.....	۴. چالش‌های پیش روی حدیث
۵۰	.....	۴-۱ وجود پُر شمار روایان متهّم به ضعف، کذب، وضع و جعل در میراث حدیثی شیعه
۵۳	.....	۴-۲ وجود روایان فاسدالمذهب در میراث حدیثی شیعه
۵۹	.....	۴-۳ کمی داده‌های تأثیرگذار در شناخت روایان پُر تکرار
۶۱	.....	۴-۴ فراوانی نقل روایان ثقه از روایان ضعیف



- ۴-۵ ناهمسانی روش‌های اعتبارسنجی احادیث شیعه ..... ۶۲
- ۴-۶ در اختیار نداشتن ابزارها و پیش‌نیازهای تعامل با روایات ..... ۶۳
- ۴-۷ عدم کُلّی نگرى به معارف و آموزه‌های دینی؛ از جمله بستر شکل‌گیری و انتقال حدیث ... ۷۰
- ۴-۸ نادیده‌انگاری وجود راهبرد حاکم بر فرایند تولید و نشر احادیث شیعی ..... ۷۴
- ۴-۹ ناآشنایی با حوزه‌های حدیثی شیعه و کارکردهای ایجابی و سلبی هر حوزه حدیثی و چگونگی ارتباط حوزه‌ها با یکدیگر ..... ۷۵
- ۴-۱۰ به‌سادگی گذر کردن از برخی گزارش‌های تخریبی و عدم ارائه تحلیل دقیق و همه‌جانبه از موضوع گزارش ..... ۷۵
- ۴-۱۱ بی‌توجهی به مسئولیت حساس، فراگیر و تأثیرگذار محدثان و تأثیر آن در سالم‌سازی فرایند انتقال احادیث شیعه ..... ۷۶
- ۴-۱۲ نادیده‌گرفتن شرایط فرهنگی-اجتماعی دوره‌های گوناگون در انتخاب اولویت‌های عرضه فرهنگ از جانب نهاد امامت ..... ۷۸
- ۴-۱۳ اختلاف دیدگاه‌های دانشمندان رجالی در توصیف یک راوی ..... ۷۹
- ۴-۱۴ احساس ناسازگاری میان رفتار عملی گروهی از اصحاب با دیدگاه‌های رجالی گروهی دیگر ..... ۸۲
- ۴-۱۵ عدم تبیین مفاهیم واژه‌های توصیفی ..... ۸۵
- ۴-۱۶ ناشناخته بودن مبنا یا مبانی کلامی دانشیان رجال ..... ۸۵
۵. اعتبارسنجی قرینه‌محور به جای اعتبارسنجی راوی‌محور ..... ۸۶
۶. اعتبارسنجی قرینه‌محور و کارکرد حدیث ..... ۹۹

### بخش دوم: نگاه‌های کهن اعتبارسنجی و رجالی شیعی

۱. نگاه‌های نخستین رجالی ..... ۱۰۵
۲. فهرست شیخ طوسی ..... ۱۰۷
- ۲-۱ کاربرد واژه «اصحابنا» و گستره معنایی آن ..... ۱۱۱
- ۲-۲ راویان غیر شیعی در فهرست شیخ طوسی ..... ۱۱۳
- ۲-۳ عمل به وعده؟! ..... ۱۱۴
- ۲-۴ آگاهانیدنی‌های شیخ در فهرست ..... ۱۱۹



- ۵-۲ منابع فهرست شیخ طوسی ..... ۱۱۹
- ۱-۵-۲ منابع اصلی یا مستقیم ..... ۱۲۰
- ۲-۵-۲ منابع مکتل یا غیر مستقیم ..... ۱۲۳
۳. رجال نجاشی ..... ۱۲۴
- ۱-۳ آگاهانیدنی‌های نجاشی در رجال ..... ۱۲۶
- ۱-۱-۳ یادکرد راویان صاحب کتاب ..... ۱۲۷
- ۲-۱-۳ انتساب کتاب یا کتاب‌هایی به راویان ..... ۱۲۷
- ۳-۱-۳ یادکرد طریق تا کتاب راویان ..... ۱۲۷
- ۴-۱-۳ یادکرد مذهب راویان ..... ۱۲۷
- ۵-۱-۳ یادکرد طبقه راویان ..... ۱۲۸
- ۶-۱-۳ یادکرد توثیق و تضعیف راویان ..... ۱۲۹
- ۷-۱-۳ یادکرد میزان استقبال اصحاب از اثر یا آثار حدیثی راوی ..... ۱۳۰
- ۸-۱-۳ تطبیق عناوین مشترک بر مصداقی ویژه ..... ۱۳۲
- ۲-۳ منابع رجال نجاشی ..... ۱۳۳
- ۱-۲-۳ اجازات و مکاتبات احمد بن علی بن نوح السیرافی ..... ۱۳۳
- ۲-۲-۳ رجال احمد بن محمد بن سعید، ابن عقیله ..... ۱۳۸
- ۳-۲-۳ فهرست شیخ صدوق ..... ۱۳۸
- ۴-۲-۳ کتاب سعد بن عبدالله ..... ۱۳۸
- ۵-۲-۳ فهرست حمید بن زیاد ..... ۱۳۸
- ۶-۲-۳ رجال کشی ..... ۱۳۸
۴. مقایسه ترجمه چند راوی در فهرست شیخ و رجال نجاشی ..... ۱۴۰
- ۱-۴ محمد بن عیسی بن عبید ..... ۱۴۰
- مقایسه این دو ترجمه ..... ۱۴۱
- ۲-۴ جمیل بن ذرّاج ..... ۱۴۳
- مقایسه این دو ترجمه ..... ۱۴۴
- ۳-۴ ایوب بن نوح بن ذرّاج ..... ۱۴۵
- مقایسه این دو ترجمه ..... ۱۴۶



۱۴۷	۴-۴. علی بن مهزیار
۱۴۹	مقایسه این دو ترجمه
۱۵۰	۴-۵. ابوطالب الأباری
۱۵۲	مقایسه این دو ترجمه
۱۵۴	۵. رجال شیخ طوسی
۱۵۵	۶. رجال برقی
۱۵۶	۷. رجال ابن غضائری
۱۵۶	۷-۱. ساختار رجال ابن غضائری
۱۵۶	۷-۲. بخش بندی روایان در رجال ابن غضائری
۱۵۹	۸. رجال کشی
۱۵۹	۸-۱. نویسنده رجال کشی
۱۶۰	۸-۲. ساختار رجال کشی
۱۶۱	۸-۳. گزارش های کشی درباره یونس بن عبدالرحمن
۱۶۷	۸-۴. مجاری آگاهی رسانی رجال کشی

بخش سوم: دانشیان رجال و داوری روایان صاحب اثر

۱۷۳	۱. بخش بندی روایان به پرکار و کم کار
	۲. گونه های نقش آفرینی روایان در عرصه انتقال احادیث شیعه: استقلالی و تبعی
۱۹۴	۳. شناخت پدیده استثنا در طرق کتاب های رجال و فهرست
۱۹۸	۳-۱. استثنای احادیث برخی از شاگردان راوی صاحب کتاب
۱۹۹	۳-۲. استثنای احادیث برخی از مشایخ راوی صاحب کتاب
۲۰۰	۳-۳. استثنای جزء مشخصی از آثار یا اثر حدیثی راوی صاحب کتاب
۲۰۱	۳-۴. استثنای مفاهیم کلی از اثر یا آثار حدیثی راوی صاحب کتاب
۲۰۳	۴. نمونه هایی از تفکیک میان نقش استقلالی و تبعی روایان
۲۱۵	۵. جمع بندی



بخش چهارم: واقعیت‌های حاکم بر فرایند اعتبارسنجی حدیث  
از عصر حضور تا زمان پیدایش نگاه‌شسته‌های اعتبارسنجی

۱. چرایی رویکرد دانشیان رجال به روایان صاحب اثر ..... ۲۱۹
۲. بازخوانی وضعیت فرهنگی شیعیان در ابتدای امامت امام باقر علیه السلام ..... ۲۳۶
۳. همگام با قرآن در پی‌ریزی طرحی فراگیر برای هدایت نسل‌های پس از پیامبر صلی الله علیه و آله ..... ۲۳۸
- ۳-۱ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آخرین پیامبر؛ و قرآن کریم، آخرین کتاب ..... ۲۳۹
- ۳-۲ خطاب جهان‌شمول و همیشگی قرآن ..... ۲۳۹
- ۳-۳ فروگذار نکردن قرآن در بیان نیازهای هدایتی ..... ۲۴۰
- ۳-۴ پیراسته بودن قرآن از هرگونه آموزه غیر الهی ..... ۲۴۰
- ۳-۵ رهیابی به نور ایمان و پایدارترین آیین‌ها، پیامد هدایت‌پذیری از قرآن ..... ۲۴۲
- ۳-۶ چگونگی بهره‌گیری از ..... یت‌های قرآنی ..... ۲۴۴
- ۳-۷ رابطه دوسویه پیامبر صلی الله علیه و آله و مخاطبان قرآن ..... ۲۴۵
- ۳-۸ وظایف مخاطبان قرآن در برابر پیامبر ..... ۲۴۷
۴. نگاهی به آنچه گذشت و پرسشی دیگر ..... ۲۵۱
۵. بازخوانی هشدارهای اهل بیت علیهم السلام ..... ۲۶۷
۶. جمع‌بندی ..... فروتن‌گانه‌ترین کتاب دینی ..... ۲۷۷
۷. مدیریت فرهنگی نهاد امامت ..... ۲۷۷
۸. گام‌های مدیریت فرهنگی نهاد امامت ..... ۲۷۸
- ۸-۱ گام نخست: گفتمان ترغیب به دانش‌اندوزی دینی و پیدایش روایان کوشا و فرهنگ‌گستر ..... ۲۸۰
- ۸-۲ گام دوم: نگارش یافته‌های دین‌شناختی ..... ۲۹۲
- ۸-۲-۱ دستور به نگارش ..... ۲۹۴
- ۸-۲-۲ پاسداری از نگاه‌شسته‌ها ..... ۲۹۵
- ۸-۲-۳ اعراب‌گذاری برای استفاده هرچه بهتر ..... ۲۹۵
- ۸-۲-۴ نشر و گسترش و به‌ارت‌گذاشتن ..... ۲۹۵
- ۸-۳ گام سوم: درس گرفتن نگاه‌شسته‌های حدیثی از نگارندگان ..... ۲۹۶

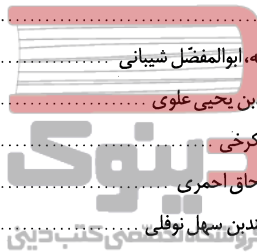


- ۴-۸ پیام‌هایی چند از تکیه بر نگاشته‌ها ..... ۳۰۵
- ۱-۴-۸ افزایش توان دین‌شناسی فرهیختگان جامعه شیعی ..... ۳۰۶
- ۲-۴-۸ تجدیدنظر در داوری‌های پیشین با تکیه بر نقد محتوایی آثار راویان ..... ۳۰۷
- ۳-۴-۸ توان پاسخ‌گویی به نیازهای نوپیدا در عرصه جامعه دینی ..... ۳۰۹
- ۵-۸ نتیجه‌گیری ..... ۳۱۳
۹. چرایی نقل حدیث از امام علیه السلام ..... ۳۱۴
۱۰. عوامل تأثیرگذار بر رفتار عملی اصحاب در پیدایش مفاهیم حکایتگر توثیق و تضعیف ..... ۳۲۱
- ۱-۱۰ به خطر افتادن استمرار حیات جامعه شیعی ..... ۳۲۰
- ۱-۱۰ چندانگه‌گویی آموزه‌ها ..... ۳۲۳
- ۲-۱-۱۰ سکوت و کتمان در بیان آموزه‌ها ..... ۳۲۶
- ۲-۱۰ اختلاف باورهای کلامی اصحاب با یکدیگر ..... ۳۳۵
- ۳-۱۰ یکسان نبودن توان اندیشه‌ورزی اصحاب ..... ۳۴۲
- ۴-۱۰ پیدایش جریان انحرافی غلو ..... ۳۴۴
- ۱-۴-۱۰ ویژگی‌های جریان انحرافی غلو ..... ۳۴۸
- ۲-۴-۱۰ راهکارهای نهاد امامت در مبارزه با جریان انحرافی غلو ..... ۳۵۴
- ۱-۴-۲-۴-۱۰ اظهار بی‌زاری از این گروه و باورهای آن‌ها ..... ۳۵۴
- ۲-۴-۲-۴-۱۰ دستور به فاصله‌گیری کامل اصحاب از این جریان ..... ۳۵۶
- ۳-۴-۲-۴-۱۰ ارائه فهرستی از راویان قابل اعتماد ..... ۳۵۶
- ۳-۴-۳-۴-۱۰ راهکارهای اصحاب در مبارزه با جریان انحرافی غلو ..... ۳۶۳
- ۳-۴-۳-۴-۱۰ رجوع به امام علیه السلام برای دریافت آموزه‌های دینی ..... ۳۶۴
- ۲-۴-۳-۴-۱۰ رجوع به اصحاب مورد اعتماد امام علیه السلام برای دریافت آموزه‌های دینی ..... ۳۶۴
- ۳-۴-۳-۴-۱۰ عرضه احادیث مشکوک به امام علیه السلام ..... ۳۶۸
- ۵-۱۰ جمع‌بندی ..... ۳۷۱
۱۱. عوامل ضعف راویان ..... ۳۷۲
- ۱-۱۱ غلو ..... ۳۷۲
- ۲-۱۱ وضع حدیث ..... ۳۷۳





۳۷۴	۳-۱۱ فساد مذهب
۳۷۵	۴-۱۱ تخلیط
۳۷۸	۵-۱۱ اضطراب الفاظ یا فساد الفاظ
۳۷۸	۱۲. چیستی مفهوم «ضعف» از نگاه پیشینیان
۳۷۹	۱-۱۲ برشماری چند شاهد
۳۸۰	۱-۱۲ محمّد بن سنان
۳۸۱	۲-۱۲ محمّد بن اورمه
۳۸۲	۳-۱۲ سلیمان دیلمی و پسرش
۳۸۲	۴-۱۲ عقار بن موسی ساباطی
۳۸۳	۵-۱۲ وهب بن وهب، ابوالبختری
۳۸۳	۶-۱۲ علی بن حدید
۳۸۴	۷-۱۲ محمّد بن عبدالله، ابوالفضل شیبانی
۳۸۴	۸-۱۲ حسن بن محمّد بن یحیی علوی
۳۸۵	۹-۱۲ احمد بن هلال کرخی
۳۸۶	۱۰-۱۲ ابراهیم بن اسحاق احمری
۳۸۷	۱۱-۱۲ حسن بن محمّد بن سهل نوفلی
۳۸۷	۱۲-۱۲ حسن بن راشد طفاوی
۳۸۷	۲-۱۲ درنگی سودمند
۳۹۳	۱۱۳. غلو، مهم‌ترین عامل تضعیف راویان شیعه
۳۹۵	۱-۱۳ راویان تضعیف شده پُر تکرار
۳۹۵	۱-۱۳ سهل بن زیاد
۳۹۵	۲-۱۳ محمّد بن عیسی بن عبید
۳۹۵	۳-۱۳ محمّد بن خالد برقی
۳۹۷	۴-۱۳ محمّد بن سنان زاهری
۳۹۷	۵-۱۳ مفضل بن صالح
۳۹۷	۶-۱۳ محمّد بن علی ابوشمینه
۳۹۸	۷-۱۳ جابر بن یزید جعفی



۳۹۹	۸-۱-۱۳	عمر بن شمر جعفی
۳۹۹	۹-۱-۱۳	عبدالله بن عبدالرحمن اصم
۳۹۹	۱۰-۱-۱۳	محمد بن حسن بن شمون
۴۰۰	۱۱-۱-۱۳	مفضل بن عمر جعفی
۴۰۰	۱۲-۱-۱۳	ابراهیم بن اسحاق احمری
۴۰۰	۱۳-۱-۱۳	سلمة بن خطاب
۴۰۱	۱۴-۱-۱۳	نتیجه گیری
۴۰۱	۲-۱۳	نخستین راویان تضعیف شده
۴۰۱	۱-۲-۱۳	ابان بن ابی عیاش
۴۰۲	۲-۲-۱۳	مغیره بن سعید
۴۰۲	۳-۲-۱۳	ابوالخطاب
۴۰۲	۴-۲-۱۳	جماعة بن سعد صائغ
۴۰۳	۵-۲-۱۳	جدره بن مغیره طائی
۴۰۳	۶-۲-۱۳	یونس بن ظبیان
۴۰۳	۷-۲-۱۳	یزید صائغ
۴۰۳	۸-۲-۱۳	مُعلی بن خُنیس
۴۰۴	۹-۲-۱۳	نتیجه گیری
۴۰۴	۳-۱۳	دیگر راویان تضعیف شده
۴۰۴	۱-۳-۱۳	ابراهیم بن یزید مکفوف
۴۰۴	۲-۳-۱۳	احمد بن حسین بن سعید
۴۰۵	۳-۳-۱۳	احمد بن علی ابوالعباس رازی
۴۰۵	۴-۳-۱۳	احمد بن محمد سیاری
۴۰۶	۵-۳-۱۳	امیه بن علی قیسی
۴۰۶	۶-۳-۱۳	جعفر بن محمد بن مالک فزاری
۴۰۶	۷-۳-۱۳	حسن بن علی بن ابی عثمان
۴۰۷	۸-۳-۱۳	حسین بن احمد منقری
۴۰۷	۹-۳-۱۳	خلف بن محمد ماوردی



۴۰۷	.....	۱۰-۳-۱۳	خیبری بن علی طحان
۴۰۸	.....	۱۱-۳-۱۳	داود بن کثیر رقی
۴۰۸	.....	۱۲-۳-۱۳	طاهر بن حاتم قزوینی
۴۰۸	.....	۱۳-۳-۱۳	عبدالرحمن بن ابی حماد کوفی
۴۰۹	.....	۱۴-۳-۱۳	عبدالرحمن بن احمد بن نهیک
۴۰۹	.....	۱۵-۳-۱۳	عبدالرحمن بن کنیر هاشمی
۴۰۹	.....	۱۶-۳-۱۳	عبدالله بن بکر ارجانی
۴۱۰	.....	۱۷-۳-۱۳	عبدالله بن بحر
۴۱۰	.....	۱۸-۳-۱۳	عبدالله بن حکم ارمنی
۴۱۰	.....	۱۹-۳-۱۳	عبدالله بن خدش
۴۱۰	.....	۲۰-۳-۱۳	عبدالله بن سالم صیرفی
۴۱۰	.....	۲۱-۳-۱۳	عبدالله بن قاسم حارثی
۴۱۱	.....	۲۲-۳-۱۳	عبدالله بن قاسم حضرمی
۴۱۱	.....	۲۳-۳-۱۳	علی بن حسان هاشمی
۴۱۱	.....	۲۴-۳-۱۳	علی بن عباس جرادینی
۴۱۲	.....	۲۵-۳-۱۳	علی بن عبدالله بن عمران مخزومی
۴۱۲	.....	۲۶-۳-۱۳	قاسم بن حسن بن علی بن یقظین
۴۱۲	.....	۲۷-۳-۱۳	قاسم بن ربیع صحاف
۴۱۳	.....	۲۸-۳-۱۳	محمد بن بحر رهنی
۴۱۳	.....	۲۹-۳-۱۳	محمد بن جمهور عمی
۴۱۳	.....	۳۰-۳-۱۳	محمد بن حسین صائغ
۴۱۴	.....	۳۱-۳-۱۳	محمد بن شلیمان دلمی
۴۱۴	.....	۳۲-۳-۱۳	محمد بن عبدالله بن مهران
۴۱۴	.....	۳۳-۳-۱۳	محمد بن موسی بن عیسی همدانی
۴۱۵	.....	۳۴-۳-۱۳	محمد بن نصیر نمیری
۴۱۵	.....	۳۵-۳-۱۳	معلی بن راشد بصری
۴۱۵	.....	۳۶-۳-۱۳	منخل بن جمیل اسدی



- ۴۱۶ ..... موسی بن جعفر کُمیدانی ۳۷-۳-۱۳
- ۴۱۶ ..... موسی بن سعدان حنّاط ۳۸-۳-۱۳
- ۴۱۶ ..... میّاح مدائنی ۳۹-۳-۱۳
- ۴۱۶ ..... یوسف بن سخت بصری ۴۰-۳-۱۳
- ۴۱۷ ..... یوسف بن یعقوب جُعی ۴۱-۳-۱۳
- ۴۱۷ ..... نتیجه گیری ۴۲-۳-۱۳
- ۴۱۸ ..... **۱۴. نپذیرفتنی بودن تضعیفات مبتنی بر غلو**
- ۴۱۸ ..... ۱- دلیل یکم: مبتنی بودن این تضعیفات بر زیرساخت‌های کلامی
- ۴۲۱ ..... ۲- دلیل دوم: مخالفت امام علیه السلام با برخی از تضعیفات مبتنی بر غلو
- ۴۲۳ ..... ۳- قرینه یکم: مخالفت نجاشی با برخی از تضعیفات مبتنی بر غلو
- ۴۲۳ ..... ۱-۳-۱۴ ..... محمد بن اوزمه قمی
- ۴۲۶ ..... ۲-۳-۱۴ ..... حسین بن عبیدالله بن سهل
- ۴۲۶ ..... ۳-۳-۱۴ ..... محمد بن بحر الرُّهَنی
- ۴۲۶ ..... ۴-۳-۱۴ ..... حسین بن یزید النوفلی
- ۴۲۷ ..... ۵-۳-۱۴ ..... علی بن محمد قاسانی
- ۴۲۷ ..... ۴- قرینه دوم: مخالفت ابن غضائری با برخی از تضعیفات مبتنی بر غلو
- ۴۲۷ ..... ۱-۴-۱۴ ..... محمد بن اوزمه قمی
- ۴۲۸ ..... ۲-۴-۱۴ ..... أحمد بن الحسین بن سعید
- ۴۲۹ ..... **۱۵. چیستی مفهوم «وثاقت» از نگاه پیشینیان**
- ۴۲۹ ..... ۱- مفهوم لغوی وثاقت
- ۴۳۳ ..... ۲- وثاقت مطلق و درون مایه‌های آن
- ۴۳۳ ..... ۱-۲-۱۵ ..... صحت مذهب
- ۴۳۵ ..... ۲-۲-۱۵ ..... راستگویی و امانت‌داری در نقل
- ۴۳۷ ..... ۳-۲-۱۵ ..... درستی درون مایه‌های حدیثی
- ۴۳۹ ..... ۴-۲-۱۵ ..... پذیرش احادیث منفرد
- ۴۴۵ ..... ۵-۲-۱۵ ..... پایبندی عملی به شریعت
- ۴۴۷ ..... ۶-۲-۱۵ ..... نتیجه‌گیری



- ۱۵- ۳- وثاقت مقید و گونه‌های آن ..... ۴۴۷
- ۱۵- ۳- ۱- روایان برخوردار از چند جنبه علمی ..... ۴۴۸
- ۱۵- ۳- ۲- روایان دارای ارتباط تنگاتنگ حدیثی با عاقله ..... ۴۴۹
- ۱۵- ۳- ۳- روایانی همراه با پیرایه‌های اتهام و ابهام ..... ۴۵۰
- ۱۵- ۳- ۴- روایان دارای مشایخ حدیثی ضعیف ..... ۴۵۲
- ۱۵- ۳- ۵- روایان ثقة بی‌بهره از صحت مذهب ..... ۴۵۳
- ۱۵- ۳- ۶- جمع‌بندی ..... ۴۵۴
- ۱۶- ۱۶- ۱- مهم‌ترین عامل توثیق روایان شیعی ..... ۴۵۴
- ۱۶- ۱- ۱- نخستین گروه از روایان توثیق شده ..... ۴۵۵
- ۱۶- ۱- ۱- گزارش‌های جمعی ..... ۴۵۶
- ۱۶- ۱- ۲- گزارش‌های فردی ..... ۴۶۲
- ۱۶- ۱- ۳- نتیجه‌گیری ..... ۴۶۴
- ۱۶- ۲- توثیق شدگان از اصحاب امام صادق علیه السلام ..... ۴۶۵
- ۱۶- ۲- ۱- ثابت بن شریح ..... ۴۶۵
- ۱۶- ۲- ۲- حماد بن عیسی ..... ۴۶۵
- یکم: رابطه‌ی روایی حماد بن عیسی با امام صادق علیه السلام ..... ۴۶۵
- دوم: وثاقت حماد بن عیسی ..... ۴۶۶
- سوم: کتاب‌های حماد بن عیسی ..... ۴۶۶
- ۱۶- ۲- ۳- رفاعه بن موسی ..... ۴۶۷
- ۱۶- ۲- ۴- ربیع بن عبدالله ..... ۴۶۷
- وثاقت ربعی بن عبدالله و رابطه‌ی روایی با امام صادق علیه السلام ..... ۴۶۸
- رابطه‌ی روایی ربعی و فضیل بن یسار ..... ۴۶۸
- کتاب ربعی بن عبدالله ..... ۴۶۸
- ربعی و کتاب الراهب و الراهبة ..... ۴۶۹
- ۱۶- ۲- ۵- سعید بن ابی‌الجهم قابوسی ..... ۴۷۰
- ۱۶- ۲- ۶- عبدالله بن سنان ..... ۴۷۱
- ۱۶- ۲- ۷- عبدالله بن مسکان ..... ۴۷۱



۴۷۲	..... ۸-۲-۱۶ عمر بن محمد بن یزید، بیاع سابری
۴۷۳	..... ۹-۲-۱۶ غیاث بن ابراهیم تمیمی
۴۷۳	..... ۱۰-۲-۱۶ معاویه بن وهب
۴۷۳	..... ۱۱-۲-۱۶ منصور بن حازم بجلي
۴۷۴	..... ۱۲-۲-۱۶ مسعدة بن زياد ربيعی
۴۷۴	..... ۱۳-۲-۱۶ مشمعل بن سعادت
۴۷۴	..... ۱۴-۲-۱۶ وهيب بن حفص جریری
۴۷۴	..... ۱۵-۲-۱۶ يحيى بن عليم كلبي
۴۷۵	..... ۱۶-۲-۱۶ يعقوب بن سالم احمر
۴۷۵	..... ۳- نتیجه گیری
۴۷۶	..... ۱۷. پذیرفتنی بودن توثیقات دانشمندان رجالی
۴۷۷	..... ۱-۱۷ پذیرش توثیقات بر پایه حجّت بیّنه (خبر عدلین)
۴۷۷	..... ۲-۱۷ پذیرش توثیقات بر پایه حجّت قول اهل خبره
۴۷۸	..... ۳-۱۷ پذیرش توثیقات بر پایه حجّت خبر ثقه در موضوعات
۴۸۶	..... ۴-۱۷ پذیرش توثیقات بر پایه حجّت ظن در ظرف انسداد
۴۸۷	..... ۵-۱۷ پذیرش توثیقات بر پایه اطمینان به وثاقت راوی
۴۸۹	..... ۱۸. نتیجه گیری

### پیوست یکم: بازخوانی گزارش دس و تحریف غالیان

#### در پرتو کارکرد فرهنگی نهاد امامت

۴۹۷	..... ۱. بازخوانی دو گزارش ۴۰۱ و ۴۰۲ از رجال کشی
۵۰۱	..... ۲. رویکردهای گوناگون به این دو گزارش
۵۰۱	..... ۱-۲ رویکرد نخست: پذیرش اثر تخریبی این دو گزارش
۵۰۶	..... ۲-۲ رویکرد دوم: تلاش در کاستن از نتایج زیان بار این دو گزارش
۵۰۸	..... ۳. پیامدهای این دو گزارش
۵۰۸	..... ۱-۳ ناتوان شمردن اصحاب در بازشناسی و فرقی گذاری میان آموزه های صحیح و غالیانه
۵۰۹	..... ۲-۳ پذیرش بی چون و چرای محتوای کتابها



- ۳-۳ عدم موضع‌گیری مناسب از سوی امام صادق و امام کاظم علیهما السلام و اصحاب، در برابر این جریان ..... ۵۰۹
- ۳-۴ تأثیرگذاری آموزه‌های غالیانه بر رفتار عملی اصحاب ..... ۵۱۰
- ۳-۵ نبود نسخه‌های پیراسته از جعل و تحریف در میان اصحاب ..... ۵۱۰
- ۳-۶ عدم عرضه حدیث و نگاهسته‌های حدیثی بر امام و اصحاب مورد وثوق ..... ۵۱۱
- ۳-۷ نقش پرننگ یونس بن عبدالرحمن در انتقال میراث حدیثی شیعه ..... ۵۱۱
- ۳-۸ اتصال سند بسیاری از روایات تا پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله ..... ۵۱۲
۴. اثبات ناراستی این دو گزارش ..... ۵۱۲
- ۴-۱ ناهمگونی آموزه‌های غالیانه با آموزه‌های صحیح (رد پیامد نخست) ..... ۵۱۲
- ۴-۲ نقد محتوایی، معیار اصلی در پذیرفتن یا نپذیرفتن کتاب‌ها (رد پیامد دوم) ..... ۵۱۴
- ۴-۳ موضع‌گیری امام صادق و امام کاظم علیهما السلام و اصحاب در برابر جریان انحرافی غلو (رد پیامد سوم) ..... ۵۱۷
- ۴-۳-۱ اظهار بیزاری از غالیان و آموزه‌های آن‌ها ..... ۵۱۷
- ۴-۳-۲ امر به فاصله‌گیری اصحاب از این جریان ..... ۵۱۸
- ۴-۳-۳ ارائه فهرستی از روایان مورد وثوق برای اخذ معارف ..... ۵۱۹
- ۴-۴ فقه‌مداری و پایبندی به شریعت، مهم‌ترین ویژگی اصحاب سرشناس (رد پیامد چهارم) ..... ۵۲۰
- ۴-۵ میزان استقبال اصحاب از کتاب‌های نگاهسته شده در عصر صادقین علیهم السلام (رد پیامد پنجم) ..... ۵۲۲
- ۴-۶ عرضه حدیث و نگاهسته‌های حدیثی بر امام و اصحاب مورد وثوق (رد پیامد ششم) ..... ۵۲۷
- ۴-۶-۱ عرضه حدیث بر امام ..... ۵۲۹
- ۴-۶-۲ عرضه نگاهسته‌های حدیثی بر امام ..... ۵۳۳
- ۴-۶-۳ عرضه حدیث بر راوی دیگر ..... ۵۳۴
- ۴-۷ نقش کمرنگ یونس بن عبدالرحمن در میراث حدیثی شیعه (رد پیامد هفتم) ..... ۵۳۴
- ۴-۸ چشمگیر نبودن روایاتی با اتصال سند تا پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله (رد پیامد هشتم) ..... ۵۳۵
۵. نتیجه‌گیری ..... ۵۳۶



پیوست دوم: بازخوانی میراث امامتی سه تن از راویان متهم به غلو

۱. راهیابی احادیث راویان ضعیف به میراث حدیثی شیعه ..... ۵۳۹
۲. بازشناسی شخصیت سهل بن زیاد ..... ۵۴۱
- ۱-۲ سهل بن زیاد از نگاه احمد بن محمد بن عیسی ..... ۵۴۲
- ۲-۲ سهل بن زیاد در نگاه فضل بن شاذان ..... ۵۴۳
- ۳-۲ ابن ولید و سهل بن زیاد ..... ۵۴۴
- ۴-۲ سهل بن زیاد از نگاه ابن غضائری ..... ۵۴۵
- ۵-۲ نجاشی و سهل بن زیاد ..... ۵۴۵
- ۶-۲ شیخ طوسی و چگونگی نگاه به سهل بن زیاد ..... ۵۴۵
- ۷-۲ نتیجه گیری ..... ۵۴۶
- ۸-۲ میراث امامتی سهل بن زیاد ..... ۵۴۶
- ۱-۸-۲ خالی نبودن زمین از حجت الهی ..... ۵۴۶
- ۲-۸-۲ باستگی امامت یکی از دو نفر باقیمانده بر روی زمین ..... ۵۵۰
- ۳-۸-۲ برخورداری امامان از علم تمام پیامبران و فرشتگان ..... ۵۵۳
- ۴-۸-۲ امامان، گنجینه علم خداوندی ..... ۵۵۷
- ۵-۸-۲ فزونی بابی دانش امامان ..... ۵۶۴
- ۶-۸-۲ آگاهی امامان از آنچه در آسمان ها است ..... ۵۶۶
- ۷-۸-۲ گشایش یک میلیون در علم بر روی امیرالمؤمنین علیه السلام ..... ۵۶۹
- ۸-۸-۲ اثقه علیه السلام، ستون های استوار زمین ..... ۵۷۶
- ۹-۸-۲ ناپذیرش اعمال بدون ولایت اهل بیت علیهم السلام ..... ۵۸۳
- ۱۰-۸-۲ پیمان گرفتن از شیعیان در عالم دژ بر ولایت ..... ۵۸۸
- ۱۱-۸-۲ وجوب اطاعت از امامان علیهم السلام ..... ۵۸۹
- ۱۲-۸-۲ تأویل برخی آیات قرآن ..... ۵۹۲
- ۹-۲ جمع بندی ..... ۵۹۴
۳. بازشناسی شخصیت محمد بن سنان زاهری ..... ۵۹۵
- ۱-۲ ایوب بن نوح و محمد بن سنان ..... ۵۹۵
- ۲-۲ محمد بن سنان از نگاه فضل بن شاذان ..... ۵۹۶





- ۳-۳ نگاه‌کنشی به محمدبن سنان ..... ۵۹۹
- ۴-۳ محمدبن سنان در نگاه ابن ولید ..... ۶۰۰
- ۵-۳ محمدبن سنان و ابن غضائری ..... ۶۰۰
- ۶-۳ نجاشی و نگاه او به محمدبن سنان ..... ۶۰۱
- ۷-۳ شیخ طوسی و محمدبن سنان ..... ۶۰۱
- ۸-۳ نتیجه‌گیری ..... ۶۰۲
- ۹-۳ میراث امامتی محمدبن سنان ..... ۶۰۲
- ۱-۹-۳ بایستگی امامت یکی از دو نفر باقیمانده بر روی زمین ..... ۶۰۲
- ۲-۹-۳ تساوی ائمه و پیامبران علیهم‌السلام در بایستگی اطاعت از ایشان ..... ۶۰۳
- ۳-۹-۳ ائمه علیهم‌السلام، ستون‌های استوار زمین ..... ۶۰۶
- ۴-۹-۳ آگاهی امامان از هر آنچه در زمین و آسمان هاست، و هر آنچه بوده و خواهد بود ..... ۶۰۶
- ۱۰-۳ جمع‌بندی ..... ۶۰۸
۴. بازشناسی شخصیت محمدبن علی ابوسمینه ..... ۶۰۸
- ۱-۴ ابوسمینه از نگاه فضل بن شاذان ..... ۶۰۸
- ۲-۴ احمدبن محمدبن عیسی و ابوسمینه ..... ۶۰۹
- ۳-۴ نگاه‌کنشی به محمدبن علی ابوسمینه ..... ۶۰۹
- ۴-۴ ابوسمینه در نگاه ابن ولید ..... ۶۱۰
- ۵-۴ ابوسمینه و ابن غضائری ..... ۶۱۱
- ۶-۴ نجاشی و ابوسمینه ..... ۶۱۱
- ۷-۴ ابوسمینه از نگاه شیخ طوسی ..... ۶۱۱
- ۸-۴ نتیجه‌گیری ..... ۶۱۱
- ۹-۴ باورهای امامتی محمدبن علی ابوسمینه ..... ۶۱۱
- ۱-۹-۴ خالی نبودن زمین از حجت الهی ..... ۶۱۲
- ۲-۹-۴ سینه‌های امامان علیهم‌السلام، جایگاه قرآن ..... ۶۱۳
- ۳-۹-۴ عرضه اعمال بر امیرالمؤمنین علیه‌السلام ..... ۶۱۷
- ۴-۹-۴ ائمه علیهم‌السلام، ستون‌های استوار زمین ..... ۶۲۰
- ۱۰-۴ جمع‌بندی ..... ۶۲۰



۵. نتیجه‌گیری	۶۲۱
<b>پیوست سوم: تعارض جرح و تعدیل یا ناسازگاری توثیق و تضعیف</b>	
۱. تعارض جرح و تعدیل، نیازمند واکاوی دوباره	۶۲۵
۲. راهکارهای رایج در چاره‌گری تعارض جرح و تعدیل	۶۲۷
۲-۱. مقدم داشتن همیشگی جرح بر تعدیل	۶۲۷
۲-۲. مقدم داشتن همیشگی تعدیل بر جرح	۶۲۹
۲-۳. مقدم داشتن قول دارای قائل بیشتر	۶۲۹
۲-۴. مقدم داشتن قول دارای ترجیح	۶۳۰
۳. کاستی‌های این چهار مبنا	۶۳۳
۴. بایسته‌های بحث تعارض توثیق و تضعیف	۶۳۴
۴-۱. تحلیل مفهومی واژگان وثاقت و ضعف و درک نقطه اشتراک و افتراق آن‌ها	۶۳۴
۴-۲. عدم نقش ایجابی یا سلبی اصالة العدالة در توثیق و تضعیف راویان	۶۳۵
۴-۳. راویان صاحب اثر، موضوع احکام دانشمندان رجالی	۶۳۷
۴-۴. اجتهادی بودن بخشی از احکام دانشمندان رجالی	۶۳۸
۴-۵. تأثیر گستره دانش اندیشمند رجالی در حکم به توثیق و تضعیف	۶۳۹
۴-۶. هم‌روزگار نبودن دانشمند رجالی با راوی توصیف شده	۶۳۹
۴-۷. کانون انعقاد تعارض	۶۴۰
۵. جایگاه تعارض	۶۴۱
۶. گونه‌های تعارض توثیق و تضعیف	۶۴۱
۶-۱. تعارض توثیق با نقل از ضعفا	۶۴۲
۶-۲. تعارض تضعیف با قرارگیری راوی در طریق نقل کتاب راوی دیگر	۶۴۳
۶-۳. تعارض توثیق و تضعیف به گونه مطلق	۶۴۴
۶-۴. تعارض توثیق و تضعیف به گونه مقید	۶۴۴
۶-۵. تعارض توثیق مطلق با تضعیف مقید	۶۴۴
۶-۶. تعارض توثیق مطلق با رمی به غلو	۶۴۵
۶-۷. تعارض توثیق مطلق یا مقید با اکتفا از ضعفا	۶۴۵



۶۴۵	۸-۶ تعارض توثیق مطلق یا مقید با تضعیف همراه با دلیل
۶۴۶	۹-۶ تعارض توثیق مدلل با تضعیف مدلل
۶۴۸	۱۰-۶ تعارض توثیق و تضعیف با بیان ویژگی‌های محتوایی
۶۴۸	۱۱-۶ تعارض توثیق مطلق با تضعیف مؤکد
۶۴۸	۱۲-۶ تعارض توثیق عملی با تضعیف عملی
	<b>۷. راهکارهای چاره‌گری گونه‌های تعارض بر اساس مبانی پذیرش دیدگاه</b>
۶۴۹	<b>دانشمند رجالی</b>
۶۵۰	۱-۷ راهکار چاره‌گری تعارض برابر با مبنای حجیت خبر عدلین
۶۵۰	۲-۷ راهکار چاره‌گری تعارض برابر با مبنای حجیت قول اهل خُبره
۶۵۰	۳-۷ راهکار چاره‌گری تعارض برابر با مبنای حجیت خبر ثقه در موضوعات
۶۵۱	۴-۷ راهکار چاره‌گری تعارض برابر با مبنای حجیت ظن در ظرف انسداد
۶۵۱	۵-۷ راهکار چاره‌گری تعارض برابر با مبنای اطمینان به وثاقت راوی
	<b>فهرست‌ها</b>
۶۵۵	فهرست منابع
۶۶۵	فهرست آیات
۶۷۱	فهرست روایات
۶۸۷	فهرست کتب





بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا محمد وآله الطاهرين  
تأكيد قرآن کریم بر اطاعت از رسول خدا ﷺ و نقش این اطاعت در هدایت  
امت و رسیدن به مقام قرب الهی، خبر از جایگاه بی بدیل سنت پیامبر  
گرامی اسلام ﷺ در کنار قرآن کریم می دهد. به دلالت روایات متواتر و  
مورد اتفاق فریقین چون حدیث ثقلین، شیعه امامیه استمرار این سنت را در  
سنت ائمه اهل بیت می داند و قول و فعل و تقریر ایشان را عدل قرآن کریم و منبع  
دین به شمار می آورد.

محنت ها و حوادث پس از رسول خدا ﷺ مشکلات بزرگی را در مسیر  
ثبت و انتقال سنت رسول الله و اوصیاء او صلوات الله عليهم اجمعین پدید آورد.  
اهل بیت اهل بیت با محدودیت ها و موانع بی شماری مواجه شدند، به نحوی که  
شیعیان به فقر فرهنگی و نیاز علمی شدیدی گرفتار آمدند. مجاهدت و  
هدایت امامان اهل بیت بود که شیعیان را تا بدان جا بهره مند و مستغنی کرد که  
دیگر مردمان در دانش دین نیازمند آنان شدند. راویان احادیث با تحمّل  
دشواری ها و مرارت های فراوان، این میراث ارزشمند حدیثی را به  
نسل های بعد انتقال دادند و با این کار ستون اصلی هویت دینی و سرمایه

افتخار آمیز شیعه را برپا داشتند.

این میراث ارزشمند در گذر زمان از آسیب‌ها و تهدیدها نیز برکنار نماند. پیدایش گروه‌هایی چون غالیان که به امامان علیهم‌السلام دروغ می‌بستند، اختلافات اصحاب امامان علیهم‌السلام و وجود دوره‌های تقیّه در زمره این آسیب‌ها بود.

این چنین شد که از دیرباز مسئله اعتبار حدیث و ملاک‌های آن از اهمّ موضوعات مورد بحث عالمان امامیه قرار گرفت.

آنچه امروز بر اهمّیت این مباحث افزوده، رواج دیدگاه‌هایی است که با بزرگ‌نمایی مشکلات و آسیب‌ها در حوزه حدیث شیعه، فضای کلی حدیث امامیه را بی اعتبار جلوه می‌دهد و در نتیجه با فروکاستن از اهمّیت معارف حدیث شیعه، آن را به یک سو می‌راند. طرف‌داران این دیدگاه‌ها بر آن اند که مشکلات حدیث شیعه، به ویژه مسئله جعل و دس حدیث از سوی غالیان، چنان تأثیر چشمگیر و پایداری بر میراث حدیثی امامیه گذارده است که نمی‌توان به سادگی احادیث را - هر چند از جهت سند پرتکرار باشند - پذیرفت. برخی از اینان ادّعا می‌کنند پیرو روش رایج «اعتبارسنجیِ راوی محور» هستند؛ اما بررسی‌ها نشان می‌دهد این تبعیّت، جانبدارانه و هدفمند به کار گرفته شده و جز به صورت گزینشی به ویژگی‌های آن دیدگاه وفا نشده است.

اساساً این دیدگاه که ارزیابی اعتبار حدیث تنها بر ارزیابی سند، آن هم بر پایه توثیق و تضعیف‌های مندرج در نگاشته‌های رجالی، استوار گردد و عدم اثبات وثاقت هر یک از راویان حدیث، سبب ضعف حدیث شود و آن را به گونه‌ای نامعتبر جلوه دهد، هر چند دیدگاهی مشهور است و رواج دارد، اما بر اساس تتبع تاریخی نمی‌توان آن را دیدگاه عالمان متقدّم امامیه در دوران پیش از تقسیم چهارگانه حدیث در مکتب حله شمرد و به آنان نسبت داد. قدا در ارزیابی اعتبار حدیث، مسلک و مرامی دیگر داشته‌اند.



تدوین کتب رجالی در دورهٔ زمانی قدما شکل گرفته است و ناگزیر برای دریافت روش ارزیابی اعتبار احادیث نزد آنان باید این کتاب‌ها را در محیط همان زمان و در چهارچوب‌های مدّ نظر مؤلفان آن‌ها بازخوانی و بازشناسی کرد، نه آن‌که اصطلاحات و تعابیر مورد استفادهٔ آنان را با مبنایی که پس از آن‌ها از سوی مدرسهٔ حلهٔ تبیین شده، ساده‌انگارانه تطبیق داد.

این که چرا فهرست *اسماء مصنفی الشیعه* اثر نجاشی را امروز بیشتر با نام *رجال نجاشی* می‌شناسیم و این که چرا فهرست شیخ طوسی بیش از *رجال او* مشتمل بر توثیقات و تضعیفات است، در شمار پرسش‌هایی است که باید به آن‌ها با دقت تمام پاسخ گفت.

مکتوبی که پیش رو دارید تلاشی است برای ارائهٔ منظومه‌ای سامان یافته در پاسخ به این مسائل در اعتبارسنجی حدیث امامیه.

اهمّ مطالب و مسائلی که در این کتاب به آن‌ها پرداخته شده عبارت‌اند از: تبیین جایگاه حدیث و اصالت آن در کنار قرآن کریم، روش‌های به کار گرفته شده امامان شیعه علیهم‌السلام در برابر آسیب‌ها و مشکلات پیش گفته، منبع‌شناسی علم رجال شیعه، بازخوانی مفاهیم کلیدی علم رجال چون وثاقت، ضعف، غلو و عوامل و زمینه‌های پدید آمدن هر یک از آن‌ها، توجه به نقش محوری تألیفات حدیثی و تفکیک میان نقش تبعی و استقلالی راویان، توجه به پدیدهٔ استثنا در روایت کتب حدیثی و نتایج آن.

پیام اصلی این کتاب بازشناسی پایه‌ها و مؤلفه‌های مبنای اعتبارسنجی «قرینه‌محور» در برابر مبنای اعتبارسنجی «راوی‌محور» کنونی است.

مسئلهٔ نقد محتوایی روایات راویان در عصر متقدمان و اثر این پدیده بر ارزیابی روات و نیز دریافت ارتباط این مسئله با چگونگی شکل‌گیری مفهوم وثاقت و ضعف، به ویژه ضعف ناشی از نسبت غلو نزد رجالیان، از جمله مباحث مهمی است که نشان از اصالت روش اعتبارسنجی



«قرینه محور» دارد.

همچنین تشکیل منظومه‌های حدیثی که یکدیگر را تأیید و تقویت می‌کنند و توجه به میراث حدیثی قابل تأییدی که از برخی راویان متهم و تضعیف شده در کتاب‌های معتبر حدیثی امامیه باقی مانده، از دیگر روش‌های اعتبارسنجی قرینه محور است که تفصیل آن‌ها در کتاب آمده است.

تلاش‌هایی از این نوع با هدف تبیین نحوه مواجهه درست و روا با میراث حدیثی امامیه، اهمیت مضاعفی در عرصه پژوهش دارد؛ چراکه آثار و ثمرات خود را در نوع و نحوه تعامل معرفتی و اعتقادی شیعه با حدیث، به خصوص در عصر پرسشگر کنونی، آشکار می‌سازد.

بدیهی است در کنار سپاسگزاری از نویسنده متبّع و محقق، نباید این کتاب را سخن آخر پنداشت و راه تکمیل و تحقیق بیشتر را همواره باید گشوده دید.



بیگیری و پشتیبانی همه‌جانبه از این کتاب پرارج، از بدو مراحل پژوهش و نگارش تا آماده‌سازی و چاپ، در مرکز فعالیت‌های معرفتی مؤسسه علمی فرهنگی امام هادی علیه السلام در شهر مقدس قم رقم خورده است. این مؤسسه در سال ۱۳۹۰ به همت و همفکری گروهی از دانش‌آموختگان و مدرّسان حوزه و دانشگاه و همراهی جمعی از دغدغه‌مندان و سابقه‌داران عرصه تربیت و آموزش تأسیس شده و هدف خود را تلاش برای ارتقای سطح علمی و اعتقادی جامعه فرهیختگان مکتب اهل بیت علیهم السلام تعریف کرده است.

برگزاری نشست‌های علمی برای طلاب علوم دینی در چندین استان و همچنین اجرای دوره‌های بلندمدت آموزشی برای طلاب حوزه علمیه قم، برپایی دوره‌های دانش‌افزایی جهت معلمین و مدیران و پشتیبانی از





پژوهش‌های بنیادین در حوزه حدیث و عقاید، از جمله فعالیت‌های این مؤسسه است.

بهره‌مندی از حضور علمی و تجربیات آموزشی اساتید محقق و صاحب‌نظر و ارتباط با مراکز علمی و پژوهشی معتبر، فرصت ویژه‌ای برای پیگیری اهداف علمی و تربیتی در این مؤسسه فراهم کرده است.

از خداوند متعال می‌خواهیم که به یاری حضرت بقیة‌الله، امام زمان، صلوات الله علیه و عجل الله فرجه توفیق برداشتن قدمی هر چند کوچک در مسیر خدمتگزاری به آستان آن حضرت نصیبمان فرماید.

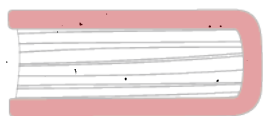
در پایان ضمن دعا برای استمرار توفیقات مؤلف محترم، از همه کسانی که در به سامان رسیدن این کتاب همراهی و همکاری فرمودند، به ویژه از پیگیری‌های حجّت الاسلام و المسلمین جناب آقای سید مصطفی میرلوحی ریاست هیئت مدیره مؤسسه امام هادی علیه السلام و نیز از مساعدت‌های جناب حجّت الاسلام و المسلمین استاد دکتر احمد احمدی ریاست محترم سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت) و عضو شورای عالی انقلاب فرهنگی، سپاسگزاری می‌کنیم و برای همگی دوام توفیق مسئلت داریم.

وَ آخِرُ دَعْوَانَا اِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ

دی ماه ۱۳۹۶

مؤسسه علمی فرهنگی امام هادی علیه السلام





**دینوک**

فروشگاه تخصصی کتب دینی

## آشنایی با مؤلف

جناب استاد سید علی‌رضا حسینی شیرازی، از اواخر سال ۱۳۶۲، تحصیلات حوزوی را در مدرسه علمیه آقاباباخان شیراز آغاز کرد و در سال ۱۳۶۶، برای ادامه تحصیل به قم مشرف شد. ایشان در درس خارج حضرات آیات میرزا جواد آقا تبریزی رحمته الله علیه و شبیری زنجانی (حفظه الله) حاضر شد و هم‌زمان، به مطالعه مباحث پیرا حدیثی پرداخت. بعدها از طریق آیت الله شبیری زنجانی، زمینه آشنایی‌شان با دانشمند گرامی، حضرت حجّت الاسلام و المسلمین سید محمد جواد شبیری، فراهم شد. نتیجه این آشنایی، حضور در بخش رجال مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی در سال ۱۳۷۰ به‌عنوان مسئول گروه رجال و همکاری با حجّت الاسلام سید محمد جواد شبیری بود. یکی از رهاوردهای این همکاری، تولید نرم‌افزار درایه‌النور است.

چندی بعد، تحقیق و تصحیح بخش اسناد کتاب الکافی مرحوم کلینی، از سوی مؤسسه علمی-فرهنگی دارالحدیث، به ایشان واگذار شد. نگاهی به پانوشته‌های این کتاب که در پیوند با اسناد احادیث است، به‌روشنی نمایانگر ریزبینی‌ها و ژرف‌نگری‌های این دانشمند گران‌مایه است.

استاد سید علی‌رضا حسینی شیرازی، با کاندو کاو‌هایی پُردامنه و موشکافانه در میراث حدیثی شیعه، بر این باورند که آن نگاه رجالی که اکنون در حوزه‌های اعتبارسنجی شیعه حاکم است، از واقعیت‌های حاکم



بر تاریخ حدیث شیعه و فرایند اعتبارسنجی آن، فاصله بسیاری دارد؛ نگاهی که دردمندانه باید گفت از کاستی‌ها و کمبودهایی رنج می‌برد؛ واقعیتی که ایجاب می‌کند بستر راستین اعتبارسنجی احادیث شیعه، از نو و اکاوی و بازخوانی شود و تبیین درستی از آن ارائه گردد.

رهاورد تلاش‌های ارزشمند استاد سید علی‌رضا حسینی، نشست‌های علمی، پایان‌نامه‌ها و مقالات پُرشماری در حوزه اعتبارسنجی احادیث شیعه است. برخی از آن‌ها را یاد می‌کنیم:

#### نشست‌های علمی

۱. مفهوم‌شناسی واژه‌های توصیفی.
۲. نگاه راهبردی اهل بیت علیهم‌السلام به حفظ و انتقال میراث حدیثی شیعه.
۳. رویکردهای رجالی در حوزه قم معاصر.
۴. مفهوم‌شناسی توثیق.
۵. بازخوانی راهکارهای برون‌رفت از تعارض جرح و تعدیل.

#### مقالات

۱. «نرم‌افزار درایة النور، نقطه امید، ضرورت ارتقاء»، ره‌آورد نور، ۵، زمستان ۱۳۸۲.
۲. «ابراهیم بن حکم بن ظهیر»، مجله کتاب شیعه، ش ۲، پاییز و زمستان ۱۳۸۹.
۳. «ابراهیم بن ابی‌الکرام الجعفری»، مجله کتاب شیعه، ش ۳، بهار و تابستان ۱۳۹۰.
۴. «ابراهیم بن ابی‌حفصه»، مجله کتاب شیعه، ش ۴، پاییز و زمستان ۱۳۹۰.
۵. «پژوهشی در مذهب غیاث بن کلوب البجلی»، مجله حدیث حوزه، ش ۳، پاییز و زمستان ۱۳۹۰.



۶. «زرارة بن أعين الشيباني، شبهات و ردود»، مجله کتاب شيعه، ش ۵، بهار و تابستان ۱۳۹۱.
۷. «نگاه حوزه بغداد به راویان و آرای رجالی مدرسه حدیثی قم»، مجله علوم حدیث، ش ۶۵، پاییز ۱۳۹۱.
۸. «بازخوانی سیره حدیثی محمد بن خالد برقی»، مجله پژوهش‌های قرآن و حدیث، ش ۷، پاییز و زمستان ۱۳۹۱.
۹. «نگاه راهبردی اهل بیت: در انتشار و پالایش حدیث شيعه و موانع آن»، مجله حدیث اندیشه، ش ۱۴، پاییز و زمستان ۱۳۹۱.
۱۰. «ابن ولید و مستثنیات وی»، مجله حدیث پژوهی، ش ۹، بهار و تابستان ۱۳۹۲.
۱۱. «نقش باورهای کلامی در داوری‌های رجالی»، مجله معرفت کلامی، سال چهارم، ش ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۲.
۱۲. «جایگاه نقد محتوایی در اعتبارسنجی احادیث شيعه»، مجله پژوهش‌های قرآن و حدیث، ش ۱۰، بهار و تابستان ۱۳۹۳.
۱۳. «کیفیت ارتباط مشیخه فقیه با اسناد آن»، مجله حدیث اندیشه، ش ۹ و ۱۰، بهار و تابستان ۱۳۹۳.
۱۴. «بازشناسی منابع کلینی در تدوین کافی»، مجله حدیث پژوهی، ش ۱۱، بهار و تابستان ۱۳۹۳.
۱۵. «بازخوانی گزارش دس و تحریف غالیان در پرتو کارکرد فرهنگی نهاد امامت»، مجله امامت پژوهی، سال چهارم، ش ۱۵، پاییز ۱۳۹۳.
۱۶. «واکاوی مهم‌ترین معیار داوری رجالی در پرتو نگرش کلامی»، مجله امامت پژوهی، سال پنجم، ش ۱۷، بهار ۱۳۹۴.
۱۷. «نقش اسناد روایات در تمییز مشترکات و توحید مختلفات»، مجله کتاب قیام، ش ۱۳، پاییز و زمستان ۱۳۹۴.
- کتاب پیش رو را می‌توان چکیده‌ای از دیدگاه‌های ایشان در این حوزه‌ها دانست.





### دیباجه

چرایی رویکرد به حدیث و بهره‌بری از آن در فرایند دستیابی به آموزه‌های دینی و چگونگی این رویکرد، دو پرسش همیشه همراه دین پژوهان‌اند؛ پرسش‌هایی که پیوندی تنگاتنگ و ناگسستنی با یکدیگر داشته و در گذر تاریخ، پاسخ‌های متفاوتی دریافت کرده‌اند؛ پاسخ‌هایی که گاه، نه تنها به هیچ روی سرسازش با هم نداشته، که روی در روی هم ایستاده و تیغ بر یکدیگر کشیده‌اند؛ پاسخ‌هایی چون:

کنار گذاشتن یک‌بارۀ حدیث و روی بر تافتن از آن؛ آن‌گونه که از سوی قرآن بسندگان فراز آمد؛

و یا دل سپردن به هر آنچه رنگ و بوی حدیث دارد؛ آن سان که به دسته‌ای از اخباریان نسبت داده شده است؛

و نیز راهکار بخش‌بندی احادیث به بخش‌های چهارگانه «صحیح»، «حسن»، «مؤثق» و «ضعیف» که سرنوشت حدیث را به شخصیتِ راویان آن، گرهی ناگشودنی می‌زد، بی‌آن‌که نگاهی ژرف و عمیق به پیشینه و بستر پیدایش حدیث و انتقال آن داشته باشد؛ پاسخی نوظهور که در نگاه توصیفی و راوی‌شناختی خویش، به منابعی تکیه کرد که بر پایه نگرشی دیگر سامان یافته بودند و برداشتی دگرگونه از برداشت این رویکرد نوین



داشتند؛ پاسخی که توان بازخوانی تاریخ و پیشینه حدیث را از برخی حدیث پژوهان و دین باوران ربود؛ پاسخی که می توان گفت برخی از حدیث پژوهان، به تحقیق نه از زمان پیدایش آن آگاه‌اند و نه از خاستگاهش؛ پاسخی که گاه، پذیرندگان آن از فراهم آوردن پیش نیازهای بایسته پذیرش آن در فرایند روبه‌رو شدن با احادیث خودداری می‌کردند؛ پاسخی که به پیدایش کوشش‌های بسیاری برای برون‌رفت از چالش‌های فراروی خود انجامید؛ کوشش‌هایی که به دلیل فقر تاریخی‌نگری و ناسازگاری با یکدیگر، دستاویز دگراندیشان و در کمین نشستگانی شد که به دنبال یافتن فرصتی برای هجوم همه‌جانبه به پیکر حدیث شیعه بودند؛ پاسخی که پیامد هر چند ناخواسته آن، بخشی از تاریخ و فرهنگ شیعی را به فضایی پرتردید و ابهام کشاند؛ فضایی که در پرتو آن بخشی از باورهای بنیادین شیعی یا دچار تردید و دودلی شد، و یا نمودی برساخته یافت؛ و پاسخی که خواسته یا ناخواسته، دسته یا دسته‌هایی از باورمندان به خویش را بدان سو برد که بی‌پروا، برساخته بودن بخش گسترده‌ای از آموزه‌های راه‌یافته به احادیث شیعی را فریاد کنند!

در این میان، نگاهی دوباره به حدیث شیعه که سه پدیده بنیادین «چرایی پیدایش و شکل‌گیری حدیث در بستر جامعه اسلامی»، «مسیر انتقال و گذر حدیث برای رسیدن به نسل‌های پسینی» و «شناخت سنجه یا سنجه‌های درستی آزمایی آن» را در خود جای داده باشد، بایسته می‌نمود؛ نگاهی که در درون خود بیش از هر چیز، به واقعیت‌های تاریخی نهفته در سه پدیده پیش‌گفته توجه کرده باشد؛ نگاهی که به دنبال شناخت فرایند درستی‌آزمایی حدیث در عصر حضور و چگونگی ارتباط و پیوست آن با آگاهانیدنی‌های راه‌یافته به نگاه‌های نخستین اعتبارسنجی شیعی باشد؛ نگاهی که توان برقراری ارتباط با داده‌های نگاه‌های اعتبارسنجی و پیاده‌سازی آن در میراث حدیثی پیش روی را با نگاهی واقع‌بینانه داشته





باشد؛ و نگاهی که در به دست دادن قوانین حاکم بر فرایند اعتبارسنجی حدیث شیعه، هیچ‌گاه مهم‌ترین ویژگی این پدیده، یعنی ماهیت نوشتاری داشتن آن، را از یاد نبرده باشد.

آنچه در پی می‌آید، کوششی است برای برنمایاندن چنین نگاهی به حدیث شیعه و اعتبارسنجی آن؛ کوششی که پیامد آن فراهم آمدن چهار بخش و سه ضمیمه شد.

در بخش نخست، نگاهی به چالش‌های فراروی حدیث در دوران معاصر داریم.

در دومین بخش، نگاهی گذرا به کهن‌ترین نگاه‌های اعتبارسنجی خواهیم انداخت تا در پرتو آن، نمایی واقع‌بینانه از آگاه‌اندنی‌های موجود در این مجموعه و چگونگی کاربست آن‌ها به دست آوریم.

بخش سوم، با نگاهی به بنیادی‌ترین زیرساخت‌رویکرد به حدیث و در نظر داشتن فراز و فرودهای رخ نموده در بستر جامعه پس از پیامبر ﷺ، در پی ریشه‌یابی تاریخی چرایی شکل‌گیری گونه‌دآوری دانشیان دانش رجال و اعتبارسنجی شیعه، یعنی دآوری کردن راویان صاحب اثر، است. و چهارمین بخش، به بازخوانی واقعیت‌های موجود در فرایند اعتبارسنجی احادیث شیعه از عصر حضور تا زمان پیدایش کهن‌ترین نگاه‌های رجالی و اعتبارسنجی شیعی می‌پردازد.

از همین رو، بخش‌های چهارگانه را چنین نام‌گذاری کرده‌ایم:

بخش یکم: حدیث و چالش‌های فراروی در دوران معاصر؛

بخش دوم: نگاه‌های کهن اعتبارسنجی و رجالی شیعی؛

بخش سوم: دانشیان رجال و دآوری راویان صاحب اثر؛

بخش چهارم: واقعیت‌های حاکم بر فرایند اعتبارسنجی حدیث از عصر حضور تا زمان پیدایش نگاه‌های اعتبارسنجی.

در خور یادکرد است که سه بخش نخستین، به‌مثابه پیش‌زمینه ورود به



بخش چهارم‌اند؛ از این رو بخش چهارم، فربه‌تر از سه بخش پیشین است. در بخش ضمیمه‌ها، سه گفتار را جای داده‌ایم که به گونه‌ای پیامدهای عینی نگاه به تصویر کشیده شده در این نوشتارند.

در گفتار نخست با نگاهی تاریخی، نادرست بودن گزارش برساختن احادیثی بسیار و درآمیختن آن با احادیث شیعی را برنمایانده‌ایم.

دومین گفتار را که در اصل، پیاده‌سازی یکی از بنیادی‌ترین فرازهای این نگاه‌شته، یعنی «چیستی مفهوم ضعف»، است، به باورپذیر بودن آموزه‌های امامتی روایت شده سه نفر از رویان ضعیف کتاب الکافی، اختصاص داده‌ایم.

و در گفتار سوم، پدیده اختلاف دیدگاه دانشیان رجال درباره یک راوی یا «تعارض جرح و تعدیل» یا اگر خواسته باشیم دقیق‌تر سخن کنیم، «تعارض توثیق و تضعیف» و چگونگی روبه‌رو شدن با آن بر پایه یافته‌های نوین را برنمایانده‌ایم.

بر پایه آنچه گفته آمد، بر آن شدیم تا نوشتار حاضر را چنین نام نهیم: «اعتبارسنجی احادیث شیعه؛ زیرساخت‌ها، فرایندها، پیامدها».

سزاوار است در این فراز به دو نکته توجه دهیم: نخست تعریف این نگاه‌شته از اعتبارسنجی حدیث و دیگری اشاره‌ای گذرا به چگونگی رویکرد این پژوهش به تعاریف متداول در سخنان و نگاه‌شته‌های حدیث پژوهان.

این نگاه‌شته، اعتبارسنجی حدیث را چنین می‌شناساند: «پیمودن فرایندی که پیامد آن، پذیرش درون‌مایه‌های راه‌یافته به احادیث به‌عنوان آموزه‌های دینی، یا تردید در پذیرش آن‌ها، و یا حکم به نادرست بودن یا بر ساخته بودن آن‌هاست».

به دلیل کوشش در به دست آوردن و به دست دادن نگاهی تاریخی به فرایند اعتبارسنجی احادیث، بر آن بوده‌ایم که در سرتاسر نوشتار، از



فروافتادن در گرداب تعریف‌ها و گفت‌وشنودهای پردامنه پیرامون آن، خودداری کنیم.

شاید بتوان گفت یکی از ویژگی‌های این پژوهش، تکیه بر داده‌های راه‌یافته به کهن‌ترین نگاه‌های اعتبارسنجی و نگاشته‌های حدیثی شیعه و فراز آوردن نمونه‌هایی است که در تحلیل پیشینه حدیث شیعه و شناخت فرایند اعتبارسنجی آن، بهترین یاور حدیث پژوهان است. از همین روست که در جای جای آن، شاهد حضور چشمگیر متن احادیث، گزارش‌های نگاه‌های اعتبارسنجی و داوری‌های دانشیان رجال هستیم.

امید آن‌که این پژوهش، گامی هرچند کوتاه باشد در بازنگری به احادیث شیعه و زدودن پیرایه‌ها و ابهاماتی که در گذر زمان بر چهره تابناک آن نشست است و چون توشه و اندوخته‌ای، کمک‌رسان این کمترین در «يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ» باشد.

و در نهایت از باب سپاس و شکرگزاری؛ کمترینی چون من، هیچ‌گاه و به هیچ روی از عهد و شکر خدای برنخواهد آمد؛ اِنَّا نَادِيهِمْ لِكُلِّ فِرْعَوْنَ ذَرْبًا مُّزْجًا عِزِّيَانِي كِه در طول این مسیر بار و همراه بنده بودند، بسی ناسپاسی است. از برادران دلسوز و پیگیرم آقایان علیرضا مهدوی مدیر عامل محترم و مهدی مهدوی قائم مقام مؤسسه امام هادی علیه السلام که زمینه تدوین این مکتوب را فراهم آوردند و از سرور عزیز حضرت مستطاب جناب آقای میرلوحی و همچنین آقای دکتر احمدی مدیریت محترم انتشارات سمت که به عنایت ایشان نشر این مکتوب به تحقق رسید بسیار سپاسگزارم؛ بی‌گمان اگر نبود همراهی گام به گام دوست و برادر ارجمندم، جناب آقای طاهر عزیز و کیلی، این نوشته به فرجام نمی‌رسید.

سید علی‌رضا حسینی شیرازی

پنجم رمضان المبارک ۱۴۲۷

قم مقدس





بخش یکم

حدیث و چالش های

فراوی در دوران معاصر





## ۱. حدیث، ابزار انتقال آموزه‌ها

از همان روزهای نخستین پیدایش دین اسلام و برانگیخته شدن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، ابزاری به عنوان انتقال دهنده آموزه‌های دینی در بستر جامعه ایمانی وجود داشته که عهده‌دار گسترش و بسط معارف به جای جای قلمرو اسلامی بوده است؛ چیزی که از آن به «حدیث» تعبیر می‌شود.

از سویی دیگر، در آموزه‌های راه یافته به احادیث شیعی، جایگاهی بس والا برای اهل بیت علیهم السلام به عنوان ادامه دهندگان مسیر هدایت پس از وجود مبارک رسول الله صلی الله علیه و آله ترسیم شده است؛ تا آنجا که هیچ چیز دیگری نمی‌تواند جایگزین این جایگاه که از آن به «نهاد امامت» تعبیر می‌کنیم، شود. «حدیث ثقلین» که از سوی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و در مناسبت‌های گوناگون ایراد شده، گویای نقش بی‌بدیل این نهاد مقدس است.<sup>۱</sup>

در ادامه و از نگاه قرآن خواهیم دید که در بهره‌برداری از داده‌های

---

۱. برای نمونه بنگرید به: صفار، بصائر الدرجات، ۱/۴۱۲-۴۱۴؛ کلینی، الکافی، ۲/۲۵؛ صدوق، الامالی، ص ۴۱۵؛ مفید، الامالی، ص ۱۳۵؛ طوسی، الامالی، ص ۱۶۲، ۲۵۵ و ۵۴۸.

هدایتی قرآن و دستیابی به آموزه‌های دینی، نه تنها نمی‌توان از سخنان اهل بیت علیهم‌السلام روی برگرفت، که دست یازیدن به آن، از بنیادین‌ترین باورهای قرآنی و دین‌شناختی است؛ حقیقتی که بی‌آن، اصل قرآن‌باوری، بهره‌گیری از آموزه‌های هدایتی نهفته در قرآن و نیز دین‌مداری، با تردید و ابهام جدی روبه‌روست؛ چه این‌که «أَنَّ الْقُرْآنَ لَا يَكُونُ حُجَّةً إِلَّا بِقِيمٍ»<sup>۱</sup> حقیقتی که در پرتو آن می‌توان به جایگاه بلند و بی‌مانند حدیث در گسترش فرهنگ دینی، نگاهی دوباره و همراه با درنگ و ژرف‌اندیشی داشت.<sup>۲</sup>

اما چالشی که از دیرباز، در برابر دین‌پژوهان قرار داشته آن است که بدانند اعتبار این ابزار تا کجاست؟ آیا می‌توان با اطمینان خاطر، احادیث منسوب به پیشوایان دین را دربردارنده آموزه‌های دینی دانست؟ آیا می‌شود تمامی آن‌ها را واگوییہ گرفت<sup>۳</sup> - به معنای عام آن - شمرد؟

## ۲. تعریف دانش رجال

برای پاسخ به این پرسش‌ها، حدیث‌پژوهان، دانش رجال را بنا نهادند. ما را سر آن نیست که در فراز و فرود اختلاف دیدگاه‌ها در تعریف دانش رجال، گرفتار شویم؛ از این‌رو به تعریفی اجمالی بسنده می‌کنیم و می‌گوییم: دانش رجال، عهده‌دار بررسی ویژگی‌های تأثیرگذار در پذیرش یا ناپذیرش احادیث راویان است.

۱. کلینی، الکافی، ۴۱۲/۱ و ۴۶۳.

۲. در ادامه و در بحثی زیر عنوان «همگام با قرآن در بی‌ریزی طرحی فراگیر برای هدایت نسل‌های پس از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم» به تفصیل در این باره سخن می‌کنیم.

۳. اندیشمندان امامی، سنت را عبارت از قول، فعل و تقریر معصوم دانسته‌اند.





### ۳. انگاره‌های گوناگون در دانش رجال



بر پایه نگاه کنونی و حاکم در دانش رجال، مهم‌ترین راه دستیابی به ویژگی‌های راویان، بررسی داده‌های نهفته در نگاشته‌های رجالی است. به‌گاه رویارویی با کتاب‌های رجالی و راویان یاد شده در آن‌ها، فارغ از واقعیات موجود، می‌توان انگاره‌های گوناگونی را در نظر گرفت:

#### ۳-۱ توثیق تمامی راویان

می‌توان تصور کرد تمامی راویان در کتاب‌های رجالی یاد شده و همگی آن‌ها نیز توثیق شده باشند؛ به عبارت دیگر، درباره تمامی راویان موجود در کتاب‌های حدیثی شیعه، داده‌های تفصیلی وجود داشته و همگان نیز توثیق شده باشند. ناگفته پیداست که این انگاره، بسیار مطلوب و خواستنی است؛ ولی آشکارا برخلاف حقیقت و واقعیت است!

#### ۳-۲ تضعیف تمامی راویان

انگاشتنی است که تمامی راویان در کتاب‌های رجالی شمارش شده و همگی آن‌ها نیز تضعیف شده باشند؛ به عبارت دیگر، درباره تمامی راویان موجود در کتاب‌های حدیثی شیعه، داده‌های تفصیلی وجود داشته و همگان نیز تضعیف شده باشند. این فرض نیز چون فرض پیشین، بی‌گفت‌وگو با محتوای کتاب‌های رجالی ناسازگار است.

#### ۳-۳ توثیق برخی راویان و تضعیف گروهی دیگر

یعنی تمامی راویان شیعی، در کتاب‌های رجال یاد شده باشند؛ آن‌گونه که گروهی توثیق و گروهی نیز تضعیف شده باشند؛ ولی توثیق و تضعیف هر دو گروه، اجماعی باشد و در این باره میان دانشمندان رجالی، هیچ اختلاف نباشد.



## ۴. چالش‌های پیش روی حدیث

اکنون پرسش این است که با چشم‌پوشی از این سه انگاره یاد شده، دربارهٔ راویان بر شمرده شده در کتاب‌های رجالی با چه واقعیاتی رویارویم؟ این واقعیات چه نیازهایی را سبب می‌شوند؟ و این نیازها چه پرسش‌هایی را دنبال می‌آورند؟

حقیقت آن است که در دانش رجال با هیچ‌یک از سه انگارهٔ پیش‌گفته روبه‌رو نیستیم! چرا که قدر مشترک آن سه فرض این است که دربارهٔ تمامی راویان از یک سو داده‌های تفصیلی وجود داشته باشد و از سوی دیگر، پیرامون توثیق یا تضعیف ایشان، هیچ اختلافی میان دانشمندان رجال وجود نداشته باشد؛ حال آن‌که واقع برخلاف این است.

برای پاسخ به پرسش‌های پیش‌گفته، باید سختی‌ها و موانع پیش روی حدیث را بررسییم و این‌که چه و چه‌ها دریافت اطمینان‌آور آن را با چالش رویارو می‌سازند. می‌توان مهم‌ترین این سختی‌ها و موانع در اعتبارسنجی حدیث را این‌گونه بر شمرد:

۴-۱ وجود پُر شمار راویان متهم به ضعف، کذب، وضع و جعل در میراث حدیثی شیعه

اگر به میراث حدیثی شیعه، حتی معتبرترینشان، بنگریم و داده‌های پیرامون راویان را از نخستین منابع رجالی شیعه برگیریم، خواهیم دید که در میان راویان موجود در اسناد روایات، راویان ضعیف، کذاب، وضاع و جاعل فراوانی داریم که برخی از قضا پُرروایه‌اند! راویانی چون سهل بن زیاد آدمی<sup>۱</sup>،

۱. وی در سند ۲۵۶۷ روایت از کتب اربعه قرار دارد. نجاشی و ابن‌غضائری او را تضعیف کرده‌اند:

سهل بن زیاد أبو سعید الآدمي الرازي. كان ضعيفاً في الحديث. غير معتمد فيه؛ و كان لله